

UDC 314.32.062:378-055.2(497.11)
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN1867421N>
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

УТИЦАЈ ЖИВОТНОГ ЗАДОВОЉСТВА НА НАМЕРУ РАЂАЊА ДРУГОГ ДЕТЕТА КОД ВИСОКООБРАЗОВАНИХ МАЈКИ

ВЛАДИМИР НИКИТОВИЋ
Центар за демографска истраживања
v.nikson@gmail.com

ЖЕЉКА БУТУРОВИЋ
Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење
zbuturovic@idn.org.rs

СУЗАНА ИГЊАТОВИЋ
Центар за социолошка и антрополошка истраживања
signjatovic@idn.org.rs

Институт друштвених наука
Краљице Наталије 45, Београд, Србија

САЖЕТАК: Фокус у савременим демографским истраживањима о фертилитету све више се пребацује на психолошке и субјективне чиниоце. Један тренд истраживања указује на динамични карактер одлуке о рађању и утицај животног задовољства на број деце током репродуктивног периода. Будући да је субјективни осећај задовољства повезан са разним аспектима транзиције у родитељство, истраживање среће и задовољства представља корак ка разумевању утицаја раног искуства родитељства на планирање рађања другог детета односно рађања вишег реда. Рад се ослања на резултате *online* анкете спроведене 2015. године на узорку од 2.239 испитаника, из којег је, за потребе ове студије, издвојен подзорак од 720 високообразованих (најмање завршен факултет) мајки са једним дететом. Оригинална студија је била експлоративног карактера и истраживала је разне аспекте родитељства, укључујући меру животног задовољства у различитим сферама. Резултати добијени у овом раду показују да је субјективни доживљај среће и смисла живота позитивно повезан с проспективно израженом намером рађања другог детета. Субјективни осећај среће је статистички значајан предиктор намере рађања другог детета и када се у обзир узме

финансијска ситуација домаћинства. Пошто је студија експлоративног карактера, закључци треба да укажу на правце даљих истраживања и могуће импликације за планирање мера популационе политике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: намера рађања, виши редови рађања, Србија, фертилитет, срећа

Проблем трајно ниског фертилитета у развијеном свету има велики значај последњих деценија као предмет научног интересовања, али и у јавнополитичком оквиру. Фертилитет који не омогућава просту репродукцију становништва има вишеструке негативне ефекте – популационо старење, недостатак радне снаге, угроженост пензионог система, оптерећеност социјалног и здравственог система итд. Теорија Друге демографске транзиције (ДДТ) види разлоге за низак фертилитет у новом вредносном систему који истиче важност самореализације као животног циља [van de Kaa 2004; Lesthaeghe 2014]. Иако фертилитет опада, рађање је још увек много присутнији индивидуални избор него „бездетност” у друштвима која пролазе кроз ДДТ. То значи да родитељство (односно рађање бар једног детета) и даље има своје место у животном циклусу. На основу тога се претпоставља да родитељство, иако се „такмичи” с другим одлукама (каријера, слободно време, путовања итд.) повећава ниво личног задовољства/среће, о чему говоре и бројна истраживања [Kohler and Mencarini 2016]. Међутим, многи показатељи говоре да однос родитељства и среће није тако једнозначан. Осим тога, у јавном дискурсу све више се отворено оспорава теза да родитељство повећава ниво среће, а родитељи изражавају кајање што су ушли у ту улогу [Kohler and Mencarini 2016; Daily Mail 2016].

Из демографске перспективе, релевантно је да ли родитељство реализовано рађањем првог детета повећава ниво среће/задовољства/животног смисла и какве ефекте има дугорочно, на рађање другог односно деце вишег реда рођења. Друго, важна је каузалност која се усмерава на опште животно задовољство (повезано са разним другим областима, попут каријере, партнерског односа итд.) као фактор за рађање (првог, али и деце вишег реда рођења). Дакле, однос рађања и животног задовољства је комплексан и велики број фактора дугорочно утиче на репродуктивно понашање, тј. на коначан број рођене деце током фертилног доба.

Када је реч о овој другој релацији, тј. утицају субјективног задовољства/среће на одлуке о рађању, студије показују, очекивано, да ниво среће/задовољства утиче на одлуку о рађању, тј. фертилитет. Аустралијска лонгитудинална студија је показала да постоји јака веза између почетног нивоа животног задовољства и каснијег оствареног рађања мереног након две године [Parr 2010]. С друге стране, нека истраживања су усмерена управо на специфично задовољство/срећу које произлази из рађања/родитељства, и ефекат ове релације на даље репродуктивно понашање. У фокусу ових истраживања је доживљај рађања и родитељства, тј. искуство с првим дететом [Margolis and Myrskylä 2015]. Ова група истраживања је

веома иновативна за демографију, јер испитује психосоцијалне аспекте транзиције у родитељство, укључујући могуће негативне ефекте на лично задовољство/срећу, а тиме и на даље рађање.

Србију, такође, карактерише трајно ниска стопа укупног фертилитета и континуирани пораст просечне старости мајке при живорођењу, што се уклапа у модел друге демографске транзиције, мада неки аутори доводе у питање постојање свих димензија ДДТ у Србији [Bobić i Vukelić 2011], нарочито оних које се демографски манифестују порастом кохабитације као алтернативе браку, те порастом удела ванбрачних рађања [Bobić 2014]. Но, ова генерална опсервација за бивша социјалистичка друштва према неким ауторима може значити да она само следе специфичне путање ДДТ [Sobotka 2008]. Тако је последњи значајан пад стопе укупног фертилитета у Србији, забележен крајем 1980-их, био сличан тренду у бившим комунистичким државама, али ипак није довео до најнижих вредности какве су забележене у овим земљама [ВРС 2018]. То је још увек недовољно истражен феномен на кога је свакако имао утицај не тако нагао прелаз из социјализма ка тржишној економији и индивидуалистичком концепту западног друштва, какав су доживеле земље некадашњег Источног блока, али и упорно опстајање традиционалних вредности у погледу формирања породице, у чему је период ратних 1990-их свакако имао битну улогу [Petrović 2011; Bobić i Vukelić 2011; Lerch 2018].

У том смислу, истраживања ниског фертилитета у Србији, поред добро познатих структурних ограничења, указују и на културолошке факторе, где се препознаје недовршена родна промена у оквиру породице, односно одржавање асиметричних родних улога у пракси. Жртвујући модел родитељства, тј. материнства, јесте баријера подизању фертилитета [ВРС 2018], која се директно одражава на пад удела другог и виших паритета деце, а тиме и на стопу укупног фертилитета. Иако је, у старосној кохорти 40–49 година, удео жена које нису учествовале у репродукцији порастао између пописа 2002. и 2011, тј. запажена је појава социолошког стерилитета [Рашевић 2015], удео жена са једним дететом је стабилан, односно близак оптималном за нашу популацију (20%) ако узмемо да је циљни фертилитет једне кохорте њена проста репродукција [Ђурђев 2004]. Међутим, у истом периоду уочен је значајан пад удела жена с двоје деце у овој старосној групи (40–49), са 66,0% на 53,9%, али и пад удела трећег паритета (са 14,7% на 12,0%) [РЗС 2004; Рашевић 2015], што потврђује да је основни изазов популационе политике у Србији на пољу фертилитета подизање удела виших редова рађања.

У овом раду већ полазимо од наведене теоријске позиције која претпоставља да постоји утицај субјективног доживљаја среће након рођења првог детета на касније одлуке о рађању. За наше истраживање су релевантна два аспекта субјективног осећаја среће/смисла и рађања. Прво, из демографске перспективе, посебно је важно искуство с првим дететом (тј. транзиција у родитељство као ново искуство) за одлучивање о другом, трећем и вишем реду рођења [Kohler and Mencarini 2016]. У том контексту

битан је налаз неких истраживања да постоји јаз између жељеног и реализованог броја деце [Margolis and Myrskylä 2015]. То указује на могућност да разлоге за неконзистентно понашање треба тражити у домену субјективне перцепције задовољства и индивидуализоване перспективе.

Друго, одавно је препозната повезаност нивоа образовања и фертилитета [Kreyenfeld and Zabel 2005], али поменута нова истраживања откривају суптилнију природу ове везе. Пад задовољства/среће након рођења првог детета више утиче код високообразованих на одустајање од рађања другог [Margolis and Myrskylä 2015]. Објашњења се усмеравају ка томе да високообразовани имају захтевније каријере и да сматрају да не могу бити успешни на послу и одгајати друго дете, односно да су склони да ревидирају своје планове о рађању, а такође постоји могућност да не воле послове око неге детета [Margolis and Myrskylä 2015].

Према Попису 2011, у Србији су, у старосној кохорти 40–49 година, високообразоване жене у просеку имале једно живорођено дете мање (1,37) него жене без завршене основне школе (2,41). Притом, разлика у стопи кумулативног фертилитета између ове две групе је још драстичнија у оптималном фертилном добу 25–29 година (0,20 према 2,19) [Рашевић 2015]. С друге стране, истраживање спроведено у том периоду наводи да је просечан жељени број деце код студенткиња на Универзитету у Београду био чак 2,56 [Sedlecky, Rašević and Topić 2011], што указује да је јаз између жељеног и реализованог броја деце посебно изражен код најобразованијих. Очито је да је управо овај сегмент популације изложен додатним факторима ниског фертилитета, који подижу пре свега психолошку цену детета, нарочито у условима споре родне промене у породици односно кашњења у адаптацији улоге мушкарца на измењене друштвене околности, што у друштвима попут нашег резултира амбивалентним статусом жене [Esping-Andersen and Billari 2015].

У испитивању специфичних чинилаца нижег фертилитета жена са вишим нивоом образовања није довољно узети у обзир уобичајене детерминанте. Крејенфелд и Забел [2005] показале су да постоји утицај образовања на рађање другог детета када се контролише старост жене (образованије жене касније рађају). Осим тога, у разним системима различити фактори одређују шансу за рађање другог детета код образованијих жена: на пример, радни услови, то јест сектор у коме жена ради је важан. У Великој Британији запосленост у јавном сектору позитивно утиче на рађање другог детета, док у Немачкој нема значај [Kreyenfeld and Zabel 2005]. Пошто такозвани „објективни” фактори не могу да објасне одлуку да се рађа друго дете, потребно је усмерити се на субјективне димензије, односно перцепцију сопствене среће и задовољства у контексту датог личног искуства категорије високообразованих жена.

У Србији има мало радова који се баве фертилитетом специфичне популације високообразованих жена. Неколико студија се бави родитељством и образовањем, али ови радови су усмерени на посебне проблеме жена с високим образовањем (балансирање каријере и родитељства, пи-

тање родне равноправности у домену „приватног живота” и „пословног домена” и сл.), и то код жена у науци [Blagojević 1992/a; 1992/b; Ignjatović 2006], односно на стручњачким позицијама [Blagojević 1991]. М. Рашевић [2008] истражује повезаност образовања и фертилитета у контексту образовне и популационе политике. Међутим, недостају истраживања о демографски важној транзицији ка рађању другог детета код високообразованих жена. Разумевање овог проблема захтева свеобухватни приступ који би укључио објективне чиниоце, али и субјективне факторе мотивације након оствареног родитељства с првим дететом. Поједини аутори истичу да не постоји универзални утицај деце на срећу, већ он зависи од могућности да се смање трошкови које деца доносе, односно да је различито субјективно задовољство родитељства у разним срединама. Нека истраживања показују да се пад нивоа среће након рођења детета дешава само код родитеља (мајке) који имају израженији конфликт између каријере и породице [Kohler and Mencarini 2016]. Може се претпоставити да је у овој групи велики део управо високообразованих жена, код којих каријера представља важан део животног пројекта. Имајући у виду ове претпоставке, фокусираћемо се на утицај среће и смисла на планове за даље рађање као потенцијално важан фактор за разумевање фертилитета високообразованих жена у Србији, које су предмет нашег истраживања.

МЕТОДОЛОГИЈА

Одбор за етику Института друштвених наука одобрио је циљ и методологију ове студије. Уредници неколико интернет портала су нам, без икакве надокнаде, изашли у сусрет и позвали своје читаоце да одговоре на нашу анкету. Сврха упитника је представљена испитаницима на његовој првој страни и на основу тог описа могли су да одлуче да ли ће да наставе с попуњавањем.

Сакупљање података путем интернета је све шире прихваћено у научној заједници [нпр. Gosling et al. 2004], па је на тај начин администриран и наш упитник у периоду између 19. јануара и 18. априла 2015. Анкета је дистрибуирана коришћењем *Google Forms* и замишљена је као прелиминарна студија искуства раног родитељства. Садржала је 74 питања која су обухватила демографске карактеристике, искуство родитељства и дојења и неколико мера животног задовољства испитаника у разним доменима [Buturović, Ignjatović and Rašević 2016; 2017]. Питања која смо издвојили за анализу у овом тексту су: а) На скали 1–10: Колико срећним се осећате? (субјективни осећај среће); б) На скали 1–10: Колико Ваш живот има смисла? (субјективни осећај смисла); в) Да ли планирате да имате дете у наредне три године? (да / условно да / не / не зна); г) Колико имате деце?; д) Како бисте описали финансијску ситуацију свог домаћинства?

За утврђивање статистичке повезаности између наведених променљивих коришћена је анализа варијансе, коефицијенти корелације и ординална регресија.

РЕЗУЛТАТИ

Упитник је попунило 2.239 испитаника, од којих смо издвојили под-узорак од 720 високообразованих мајки с једним дететом, које су одговори-ле на питања о срећи, смислу и намери рађања деце у наредне три године. Дистрибуција мајки према степену образовања у подзоруку је следећа: 442 (61,4%) има завршен факултет – основне студије; 249 (34,6%) мастер/магистратуру/специјализацију и 29 (4,0%) докторат. Дистрибуција према економском статусу приказана је у Табели 1.

Табела 1. Економски статус анкетираних домаћинстава мајки с једним дететом*

ОПИС ФИНАНСИЈСКЕ СУТУАЦИЈЕ ДОМАЋИНСТАВА	Број	Процент
Понекад немамо довољно новца за храну	27	3,8
Имамо довољно новца за храну и комуналије, али не и за одећу и обућу	86	12,1
Имамо довољно новца за храну, комуналије, одећу и обућу, али недо-вољно за скупле ствари (фрижидер, ТВ, итд.)	153	21,5
Можемо да приуштимо куповину нешто скупљих ствари, али не и таквих као што су кола или стан	249	35,1
Можемо да приуштимо све што нам је потребно	175	24,6
Не знам	20	2,8

Испитанице су у просеку имале 33,8 година (95% CI = /33,4, 34,1/; SE=0,19). На скали 1–10, просечна срећа испитаница је била 8,5 (95% CI = /8,4; 8,6/; SE=0,06), а просечан осећај смисла живота 8,9 (95% CI = /8,8; 9,0/; SE=0,06).

Табела 2. Дистрибуција мајки према намери рађања другог детета у наредне три године: просечна вредност три показатеља – срећа, осећај смисла и старост

Намера	Број	Процент	Срећа (просек)	Смисао (просек)	Старост (просек)
Да	332	46,1	8,78 (SE=0,07)	9,17 (SE=0,07)	33,2 (SE=0,2)
Условно да	156	21,7	8,27 (SE=0,15)	8,76 (SE=0,14)	32,7 (SE=0,4)
Не	116	16,1	8,00 (SE=0,18)	8,45 (SE=0,17)	37,3 (SE=0,7)
Не знам	116	16,1	8,34 (SE=0,15)	8,84 (SE=0,15)	33,7 (SE=0,4)

Субјективни осећај среће и смисла монотono опада са намером да се има дете у наредне три године. Овај тренд је статистички значајан у случају и среће ($F/3.716/=8,2$, $p<0,001$) и смисла ($F/3.716/=6,98$, $p<0,001$). У оба случаја категорија „не знам” има вредности врло приближне категорији „условно да”.

Добијени подаци показују да је субјективни доживљај среће и смисла у различитим сферама живота позитивно повезан са проспективно израженом намером рађања другог детета. Субјективни осећај среће је ста-

* Укупан број испитаница које су одговориле на питање о економском статусу домаћинства је 710.

тистички значајан предиктор намере рађања другог детета и када се у обзир узме тренутна финансијска ситуација домаћинства.

Да бисмо утврдили корелацију између субјективног осећаја среће и смисла и намере да се има дете у наредне три године, елиминисали смо опцију „не знам”, чиме је променљива намере рађања претворена у ординалну. На овај начин добили смо, на умањеном узорку од 604 мајке, корелације: $r=0,19$ ($p<0,001$) између осећаја среће и намере рађања и $r=0,18$ ($p<0,001$) између осећаја смисла и намере рађања.

Док добијени подаци показују да је субјективни доживљај среће и смисла живота позитивно повезан са проспективно израженом намером рађања другог детета у наредне три године, поставља се питање узрочности, тј. у којој мери осећај среће/смисла води ка намери рађања, а у којој мери је ова повезаност резултат неког другог фактора (конфундирајуће променљиве), који утиче и на осећај среће/смисла и на намеру рађања. У овом раду фокусираћемо се на две променљиве које се одмах намећу као фактор који потенцијално ствара привид везе између осећаја среће/смисла и намере рађања другог детета, а то су старост мајке и финансијска ситуација домаћинства.

Старост мајке је потенцијална конфундирајућа варијабла јер, с једне стране, старије мајке су вероватно мање спремне да рађају друго дете, а с друге, у опсегу година мајки у нашем узорку (младе и средње године), литература показује да је старост негативно корелисана са срећом. Стога постоји могућност да су старије мајке, релативно говорећи, мање срећне и истовремено мање вољне да рађају друго дете, што резултира привидом везе између среће и намере рађања.

Старост мајки у нашем узорку заиста је повезана, мада не на монотон начин, с плановима да се роди друго дете у наредне три године ($F/3.695/=25,1$, $p<0,001$). Када намеру рађања претворимо у ординалну променљиву елиминисањем категорије „не знам”, као што је претходно описано, добијамо коефицијент корелације $r=-0,26$ ($p<0,001$) између намере рађања и старости мајке. С друге стране, старије мајке су, у складу са постојећом литературом, у просеку мање срећне ($r=-0,13$, $p<0,001$) и имају слабији осећај смисла живота ($r=-0,12$, $p<0,001$).

Као што је и претпостављено, старије мајке јесу мање срећне / имају слабији осећај смисла и мање су спремне да рађају друго дете. Упркос томе, старост мајки није од пресудног значаја за запажени феномен повезаности среће / смисла и намере рађања у нашем узорку. То видимо из парцијалне корелације среће/смисла и намере рађања при којој се контролише вредност старости мајке: парцијални коефицијент корелације између среће и намере рађања је $r=0,16$ ($p<0,001$), а између смисла и намере рађања $r=0,15$ ($p<0,001$).

До сличног закључка долазимо и разматрањем тренутне финансијске ситуације домаћинства. Постоји могућност да је повољна финансијска ситуација повезана са осећајем среће/смисла, као и с намером рађања у скорој будућности и да на тај начин ствара илузорну везу између осећаја среће/смисла и намере рађања. Када финансијску ситуацију и намеру

рађања третирамо као ординалне варијабле, њихова корелација је $r=0,14$ ($p<0,001$). Дакле, заиста важи да је финансијска сигурност позитивно повезана с намером рађања. С друге стране, као што је и претпостављено, постоји позитивна веза између финансијске ситуације и осећаја среће $r=0,13$ ($p<0,001$) и, у мањој мери, осећаја смисла, $r=0,08$ ($p<0,05$). Међутим, као и у случају старости мајке, парцијални коефицијенти корелације показују да финансијска ситуација домаћинства није разлог за уочено постојање везе између среће/смисла и намере рађања: када контролишемо финансијску ситуацију, парцијални коефицијент корелације између среће и намере рађања је $r=0,14$ ($p<0,001$), а између смисла и намере рађања $r=0,13$ ($p<0,001$).

Најзад, када намеру рађања третирамо као ординалну зависну променљиву, а старост мајке, осећај среће и финансијску ситуацију домаћинства као факторе у ординалној регресији, добијамо да су сва три фактора статистички значајни предиктори ($p<0,01$) у случају среће. Сличан резултат се добија и када као предиктор у ординалној регресији, уместо среће, користимо осећај смисла – добијени коефицијент је, опет, статистички значајан ($p<0,01$).

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧЦИ

Разлоге за познати феномен, потврђен последњим пописом становништва у Србији, да од свих жена оне са највишим степеном образовања одликују најниже стопе рађања, хтели смо да осветлимо налазима анкете спроведене почетком 2015. године с обзиром на то да је у питању запостављена област истраживања код нас. Акцент је био на факторима из психолошке сфере (субјективна процена среће и смисла) као могућим чиниоцима ниског фертилитета, што је у складу с актуелним демографским истраживањима у свету.

Недавно усвојена национална *Стратегија о њодсцицању рађања* је препознала да је конфликт између родитељских и пословних обавеза посебно изражен код високообразованих жена, што их најчешће спречава да остваре више редове рађања. Резултати наше анкете, који су базирани на субјективној перцепцији задовољства животом мајки с једним дететом, показали су да је психолошки фактор статистички значајан предиктор намере рађања другог детета, потврђујући, у литератури запажену, генералну повезаност ове две појаве. Притом, иако је, очекивано, економски статус породице позитивно повезан са осећајем среће, он не утиче на уочену везу између животног задовољства и намере рађања у скорој будућности, чиме је истакнут значај неекономске димензије за евентуалну одлуку о рађању код високообразованих.

Други веома битан налаз овог истраживања има посебан значај приликом таргетирања мера популационе политике. Наиме, просечна старост мајки с једним дететом у узорку (33,8 година, а оних које намеравају да ускоро имају дете 33,2) је у складу са емпиријским сазнањима о каснијој транзицији у родитељство код високообразованих. Иако се, очекивано, старост показала као негативно повезана са осећајем задовољства живо-

том односно намером рађања, у нашем узорку се испоставило да овај фактор није од пресудног значаја за запажени феномен повезаности задовољства животом и намере рађања, односно да каснија транзиција у родитељство, изазвана пре свега дужином образовног процеса, не мора обавезно водити ка ниској стопи укупног фертилитета. То показују примери Ирске, Холандије, Данске, нордијских земаља и Велике Британије, код којих је просечна старост мајке при рођењу првог детета виша за 1,5–2 године него у Србији [Eurostat, 2018]. Другим речима, напредак друге демографске транзиције и успостављање равноправнијих родних односа у погледу родитељства, што карактерише најразвијенија друштва, омогућава „надокнађивање пропуштеног“ кроз релативно високе стопе рађања у каснијем добу. У том случају, кључна група детерминанти ниске стопе укупног фертилитета остају различита структурна и институционална ограничења [Sobotka 2008]. Ту се отвара простор за мере које могу бити усмерене управо ка популацији високообразованих жена како би се утицало на пораст вероватноће за остваривањем жељеног броја деце упркос каснијем уласку у родитељство.

Свакако да би даља истраживања у овом домену требало продубити у погледу обима и структуре узорка односно укључити жене свих образовних нивоа како би се сагледао ефекат образовања, али и утицај споре родне промене у оквиру породице на фертилитет. Такође, од значаја је испитати специфичности везе између родитељства и субјективног задовољства, што подразумева евалуацију нивоа задовољства пре, током и након транзиције у родитељство како би се елиминисало питање обрнуте узрочности у овој вези. То ће помоћи бољем разумевању овог односа а самим тим и доношењу ефикаснијих мера популационе политике.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Влада Републике Србије (ВРС) (2018). Стратегија подстицања рађања. 05 број 56-2307/2018. Београд: ВРС.
- Рашевић, Мирјана (2015). Фертилитет женског становништва. у: В. Никитовић (ур.), *Популација Србије почешком 21. века*. Београд: Републички завод за статистику, 74–95.
- Републички завод за статистику (ВРС) (2004). Попис становништва, домаћинства и станова 2002. године – Фертилитет женског становништва. Документационе табеле. Београд: Републички завод за статистику.
- Blagojević, Marina (1991). *Žene izvan kruga: profesija i porodica*. Beograd: ISIFF.
- Blagojević, Marina (1992/a). Nauka i pol: inhibicija institucionalnog okruženja. *Sociologija*, 34(1): 23–37.
- Blagojević, Marina (1992/b). Nauka i pol: obrasci svakidašnjeg života. *Sociologija*, 34(2): 243–257.
- Bobić, Mirjana (2014). Specific (Blocked) Post-socialist Union Transformation in Serbia. *Sociologija i prostor*, 52(2): 207–225.
- Bobić, Mirjana i Jelisaveta Vukelić (2011). Deblokada 'druge demografske tranzicije'? *Sociologija*, 53(2): 149–176.
- Buturović, Željka; Suzana Ignjatović, Mirjana Rašević (2016). Challenges of Early Motherhood: Breastfeeding Difficulties and Life Satisfaction. *Stanovništvo*, 54(1): 1–14.

- Buturović, Željka; Suzana Ignjatović, Mirjana Rašević (2017). Attitudes toward breastfeeding and breastfeeding practice: lack of support for breastfeeding practice as a factor in low breastfeeding rates. *Journal of Applied Health Sciences*, 3(2): 137–143.
- Đurđev, Branislav S. (2004). Koliko dece treba Srbiji? *Stanovništvo*, 42(1–4): 29–44.
- Esping-Andersen, Gøsta and Francesco C. Billari (2015). Re-theorizing Family Demographics. *Population and Development Review*, 41(1): 1–31.
- Gosling, Samuel D.; Simine Vazire, Sanjay Srivastava, Oliver P. John (2004). Should We Trust Web-based Studies? A Comparative Analysis of Six Preconceptions About Internet questionnaires. *American Psychologist*, 59(2): 93–104.
- Ignjatović, Suzana (2006). Engendering education/science policy analysis: Women scientists in Serbia. In: M. F. Gajdusek, A. C. Mayr and M. Polzer (Eds.): *Science Policy and Human Resources Development in South-Eastern Europe in the Context of European Integration*. Vienna: Austrian Federal Ministry for Education, Science and Culture, 197–206.
- Kohler, Hans-Peter; Letizia Mencarini (2016). The Parenthood Happiness Puzzle: An Introduction to the Special Issue. *European Journal of Population*, 32: 327–338.
- Kreyenfeld, Michaela; Cordula Zabel (2005). Female Education and the Second Child: Great Britain and Western Germany Compared. *Journal of Applied Social Science Studies / Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften*, 125(1): 145–156.
- Lerch, Mathias (2018). Fertility and union formation during crisis and societal consolidation in the Western Balkans. *Population Studies*, 72(2): 217–234.
- Lesthaeghe, Ron (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(51): 18112–18115.
- Margolis, Rachel; Mikko Myrskylä (2015). Parental well-being surrounding first birth as a determinant of further parity progression. *Demography* 52(4): 1147–1166.
- Parr, Nick (2010). Satisfaction with life as an antecedent of fertility: Partner + Happiness = Children? *Demographic Research*, 22(21): 635–662.
- Petrović, Mina (2011). Promene bračnosti i porodičnih modela u post-socijalističkim zemljama: zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija? *Stanovništvo*, 49(1): 53–78.
- Rašević, Mirjana (2008). Fenomen nedovoljnog rađanja i obrazovni sistem. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 40(1): 192–206.
- Sedlecky, Katarina; Mirjana Rašević, Vesna Topić (2011). Family planning in Serbia – The perspective of female students from the University of Belgrade. *European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 16(6): 469–479.
- Sobotka, Tomáš (2008). The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research*, 19: 171–224.
- Van de Kaa, Dirk J. (2004). Is the Second Demographic Transition a useful research concept: Questions and answers. *Vienna Yearbook of Population Research*, 2: 4–10.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Daily Mail (2016). 'I hate my life now': Mothers reveal why they REGRET having children in searingly honest confessions. Доступно на: <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-3801800/Parents-reveal-wish-children-never-born.html>. Приступљено: 19. 7. 2018.
- EUROSTAT (2018). Fertility indicators, table. Доступно на: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. Приступљено: 15. 7. 2018.

THE EFFECTS OF HAPPINESS ON FURTHER CHILDBEARING PLANS
AMONG COLLEGE EDUCATED MOTHERS WITH ONE CHILD

by

VLADIMIR NIKITOVIĆ
Demographic Research Centre
v.nikson@gmail.com

ŽELJKA BUTUROVIĆ
Centre for Politicological Research and Public Opinion
zbuturovic@idn.org.rs

SUZANA IGNJATOVIĆ
Centre for Sociological and Anthropological Research
signjatovic@idn.org.rs

Institute of Social Sciences
Kraljice Natalije 45, Belgrade, Serbia

SUMMARY: Current demographic research increasingly emphasizes the role of psychological and subjective factors in childbearing decisions. Life satisfaction is one of those factors that could possibly play a role in family planning throughout the reproductive span. Given that transition to parenthood often leads to changes in subjective well-being, life satisfaction and happiness, better understanding of the connection between happiness and childbearing plans could provide valuable insight into the way early parenthood experience shapes subsequent reproductive decisions. In 2015 we conducted an online survey of 2,239 participants which covered various facets of parenting, including happiness, meaning and life satisfaction in several life domains. This report is based on the subsample of 720 mothers of one child with at least a bachelor's degree and focuses on the relationship between their perception of happiness and meaningfulness and their plans to have a child in the next three years. The results show that subjective perceptions of happiness and meaningfulness are positively associated with intention to have a child in the subsequent period. Furthermore, the positive relationship between happiness/meaningfulness and childbearing intentions remains when mother's age and financial situation are taken into account. A possible connection between subjective measures of well-being and childbearing decisions uncovered in this study could provide directions for further research and eventually have policy implications.

KEYWORDS: higher-order births, Serbia, fertility, happiness, childbearing intentions